

Türk Atasözlerinde Çocuğa Bakış

The Overview Of The Child In Turkish Proverbs

Yıldız YENEN AVCI¹

Öz

Atasözleri genellikle ulusların hayata bakışlarının, geleneklerinin, beğenilerinin, inançlarının aynaları; değer yargılarının da kısa özetleri olarak düşünülmüşlerdir.

Bu makalede, birer rehber olarak günümüze kadar ulaşmış olan bu sözlerde en basit şekliyle “insan yavrusu” olarak tanımlanan çocuğun değişik açılardan yeri ve önemi incelenmeye çalışılmıştır. Tarama modeli kullanılarak elde edilen veriler “Çocukların Genel Özellikleri, Kız Çocukları, Erkek Çocukları, Anne-Baba ile Çocuk Arasındaki İlişki, İyi ve Kötü Evlat, Çocuk Terbiyesi, Çocuk Sahibi Olmanın Olumlu ve Olumsuz Yanları, Çocuk ve Toplumsal Yaşantı” başlıkları altında sıralanmıştır.

Geçmişten günümüze araştırmacıların derlediği örnekler ışığında denilebilir ki; atasözlerimizde çocuk -farklı algulamaları beraberinde getirmekle birlikte- önemli bir konuma sahiptir.

Anahtar Kelimeler: *Atasözü ve değer yargıları, Türk aile yapısı, çocuk, Türk atasözleri.*

Abstract

Proverbs generally are thought as mirrors of nations' attitude to life, traditions, appreciations, ethos; and also brief summaries of value judgments.

In this study, it has been studied that the simple term “the man cub” is defined as the child's the place and importance from different angles in these words which have survived to modern times as a directory. The data obtained using scanning model is listed under following headings: “General Characteristics of Children, The Girls, The Boys, Relationship Between Parents and Children, The Good and The Bad Child, The Bringing up, Positive and Negative Aspects of having a child, Child and The Social Living.”

From past to present in the light of examples which researches collected it can be said that child, although different perceptions brought, has an important position in Turkish family structure.

Keywords: *Proverbs and value judgments, Turkish family structure, child, Turkish proverbs.*

¹ ¹ Doktor, Milli Eğitim Bakanlığı, y_yenen@hotmail.com

1. GİRİŞ

Bir ulusun kültürel dokusunun en önemli göstergelerinden olan atasözleri her dilde farklı sözcüklerle varlığını göstermiştir: Arapça; mesel, İngilizce; proverb, Almanca; sprichwort, Rusça; poslovitsa, Korece; sogdam gibi.

“Bilinen ilk yazılı kayıtlarımız olan Orhon Yazıtları’ndan başlamak üzere, birçok tarihçi, dilci, derlemeci her dönemde çevrelerinde kullanılan atasözlerini kaydederek onları kendilerinden sonraki kuşaklara aktarmak istemişlerdir. Bu konuda en zengin kaynak XI. yüzyıldan kalan Divan-ü Lügat’it Türk olup bunu birçok değerli çalışma izlemiştir.” (Yurtbaşı, 1994)

Türkçe Sözlük’te (1998: 92) “Uzun deneme ve gözlemlere dayanarak kısaca söylenmiş ve halka mal olmuş özlü söz, darbimesel” olarak geçen atasözü bu konunun uzmanları tarafından benzer ifadelerle tanımlanmıştır.

Ömer Asım Aksoy: “Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırın ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş önsözler. (1998: 37)” olarak tanımlarken Köklügiller: “Atasözleri, atalarımızın uzun yaşam deneylerine ve gözlemlerine dayanarak vardıkları genel yargılardır. Ya bilgece (filozofça) bir düşünce ya da öğüt, uyarı niteliğinde, kalıplaşmış sözlerdir (1983: 3)” şeklinde açıklar. Aksan ise bu konudaki görüşlerini: “Bilindiği gibi atasözleri, bir toplumun yaşamında yüzyıllar boyunca biriken deneyimlerini, dünya görüşünü, maddi ve manevi kültürünün kimi yönlerini o toplumun diline yansıtan özlü, ders veren sözvarlığı öğeleridir. (2005: 189)” şeklinde dile getirir. Atasözleri dilin değerleri olması bakımından ve içerdiği mesajdan dolayı akademik çalışmalara konu olmuşlardır. Göde (2006) atasözleri üzerine yaptığı çalışmada Isparta ve çevresinde evlilik ile ilgili pek çok söze vurgu yapmış; bu sözlerin yeni yuva kuracak olanlara rehberlik ettiğini belirtmiştir.² Özkan ve Gündoğdu (2011) toplumsal rollerin cinsiyete yönelik dağılımları, verdiği mesaj ve izleksel kullanımların farklılaşması açısından yaptıkları çalışmada; eril cinsiyetin yüceltildiğini ve ev dışı yaşamda; dişil cinsiyetin ise ikinci planda kalarak ev içi yaşamda yerini aldığını tespit etmişlerdir.³ Atasözlerin birçok yönden günümüz eğitim anlayışıyla örtüştüğünü savunan Duman (2008) ise geleneksel Türk toplumlarında çocuk, çocukluk ve eğitim ile ilgili birçok atasözün mevcut olduğunu; bu örneklerde çocuğa ve onun eğitimine verilen önemin dikkat çektiğini belirtmiştir.⁴

Toplumun kültür katmanının bir ürünü olan atasözü, bu yönüyle ulusların tanınması ve anlaşılmasında da önemli bir kıstas durumundadır. “Her ulusun bir karakteri vardır. Bu karakter -o ulusun yaşayışında, anıtlarında görüldüğü gibi- düşünce dünyasında, özellikle atasözlerinde belirir. Bundan dolayı her ulus kendi karakterine, kendi yapısına kendi hayat görüşüne ve huylarına uygun atasözleriyle düşünür, konuşur ve hareket etmeye çalışır. Yazılı kanunların olmadığı dönemlerde, kişilerin ve toplumun

² Halil Altay Göde (2006), *Isparta ve Çevresinde Evlilik ile İlgili Atasözleri*, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu’na Armağan, Konya- Haarlem, s. 462-469.

³ Bülent Özkan ve Ayşe Eda Gündoğdu (2011), *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkçede Atasözleri ve Deyimler, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/3 Summer 2011, p. 1133-1147 TURKEY. Erişim: <http://turkceegitimivedilbilim.blogspot.com.tr/>

⁴ Tayyip Duman (2008), *Türk Atasözlerinde Çocuk ve Eğitimi*, Türk Halkları Edebiyatı II, Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi, Kafkas Üniversitesi, Bakü, I. Kitap, s. 424-429.

düşüncelerine ve yaşayışına yön veren kurallar genellikle atasözleri olmuşlardır. Türk'ün karakterini, bir ölçüde Türk Atasözleri belgeler, demektir.” (Oy, 1972: 17)

“Atasözü bir kültürün aynasıdır ve Türk'ün çeşitli konulardaki değer yargılarını yansıtması bakımından önemlidir.” (Yurtbaşı, 1994) Türklerin en önemli özelliklerinden biri, aile kurumuna verdikleri değerdir.

Bu konuda araştırmalar yapmış olan Ziya Gökalp'e göre (1976: 281) eski Türklerde boy mâderî idi; yani çocuk annesinin boyuna mensuptu. Sonradan ise pederî aile anlayışı benimsendi. Bunun sebebi ise, kocanın “kalın” verip karısını obasına götürmesidir. Çocuk bu obadaki mâşerî hayata iştirak edince, yavaş yavaş bu zümrenin mâşerî vicdanıyla meşbu olmaya başlar. Aşiretlerde reislerin teşekkülü de, bu erkekleşmeye yarar. Çünkü reisler erkek olduğu için, onların temsil ettiği boylar da erkekleşir.

Gökalp pederî aileyi pederşahî aile ile karıştırmamak gerektiğini belirterek iki yapı arasındaki farkı şu sözlerle açıklar: “Pederşahî ailede akrabalar, yalnız asabelerden ibâretti. Aile içinde kadın ve çocuğun hiçbir kıymeti yoktu. Aile reisi bunları satabilir ve öldürebilirdi. Pederî aile ise hür ve müsâvâtçı bir ailedir. Akralık onda bir taraflı değil iki taraflıdır. Çocuklar da pederşahî ailede olduğu gibi, aile reisinin keyfine tâbi değildi” (1976: 293-294)

Gökalp'in Türk aile yapısına ilişkin bir diğer tespiti ise sosyal ve iktisadi yaşam üzerinedir. Eski Türklerde kadınların “tabu” olmadığını ve bu yüzden erkeklerden kaçmak zorunda kalmadığını belirten sosyolog; erkeğin yaptığı sanatı kadının da yapabildiğini; kadın ve erkeğin ziyafet meclislerinde, siyaset, harp, av içtimalarında bir arada bulunduğunu dile getirir. Bu sözlerden anlaşıldığı üzere aile ve devlet hukukunda eşitliğe dayalı bir anlayışın hüküm sürdüğü görülür. (1976: 371)

Türk aile yapısına ilişkin bir diğer özellik ise soyca eşit olan anne ve babanın çocuklar üzerinde de yine eşit haklara sahip oluşudur:

“Çocuklar üzerindeki velilik hassası, baba kadar, anaya da aitti. Erkek daima karısına saygı gösterir; onu arabaya bindirerek, kendisi arabanın arkasında yaya yürürdü. Feminizm de, Türklerin en eski düsturu idi. Kadınlar mala tasarruf ettikleri gibi, dirliklere, zeametlere, haslara, malikânelere de sahip olabiliyorlardı.” (1977:155-156)

Kutsallığına inanılan bu kurumun temel taşlarından birini, çocuk teşkil eder; Gökalp çocuğun bir kahramanlık göstererek rüşünü ispat ettiğini ve cemiyet hayatına katılarak aile ekonomisine katkıda bulunduğunu belirtir.

“Türk çocuğu on beş yaşına gelip bir kahramanlık yaparak rüşünü ispat ettikten sonra, ailenin velayet-i hassasından çıkar. Bunlar büyük sergüzeştlere atılırlar ve büyük kahramanlıklar yaptıktan sonra, hükümdarlardan ad ve unvan alarak mevki ve mansıp sahibi olurlardı... İşte bu suretle daha on beş yaşında istikbalini ele geçiren Türk çocuğu şahsi teşebbüse malik olur. Bu gençler birer birer baba yurdunu terk eder, yalnız küçük oğlu onu terk etmez. Ocak bekçisi “Ot Çiğın” (Tigin) sıfatıyla orada kalır.” (1976: 386-387)

Etimolojik açıdan yaklaşıldığında ise “çocuk” kavramının “Eski Türkçede domuz yavrusu, her şeyin küçüğü” (Nişanyan, 2009: 113) anlamına geldiği görülür.

Eren (1999: 96) de “Küçük yaştaki oğlan veya kız”, “genç erkek” olarak geçen çocuk sözcüğünün eski çağlardan itibaren kullanılmaya başlandığını ve Orta Türkçede “domuz yavrusu” olarak

geçtiğini belirtir. Eyuboğlu (1991: 149) bu durumun gerekçesini ise, “Çocuk’un başlangıçta böyle anlaşılması günümüz Türkçesine göre biraz terstir. Günümüzde kargışlanan, yerilen, kötülener domuz Orta Asya Türklerinde (Müslüman olmadan önce) bu olumsuz niteliklerini taşıymıyordu, nitekim çoktanrıçı Türklerde ‘tunguz yılı/domuz yılı’ diye bir yıl adı da vardı. (Özellikle Oniki Hayvanlı Türk Takvimi’nde), Anadolu’da Denizli ilinin adı da Tunguzlu-Tonguzlu/Denizli değişmesi sonucudur. ‘Domuzu çok olan yer’ demektir... ‘Çocuk’la ‘domuz yavrusu’ arasında kurulan bağlantının kanıtları da vardır. Kırgız Türkçesinde çoçka (domuz), Anadolu halk ağzında çokça (domuz, SDD), yine Anadolu halk ağzında çoçka (çığa/bebek, çocuk, DS) geçiyor. Kaşgarlı’nın sözlüğünde bala ‘kuş ve hayvan yavrusu’ açıklamasıyla ‘çocuk’a yakın bir anlam taşıyor.” sözleriyle açıklar.

Etimolojik izahının yanı sıra çocuğun çocuğun kim olduğu, gelişim aşamalarının neler olduğu ve çocukluğun hangi dönemleri kapsadığı konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür:

Türkçe Sözlük’te “Küçük yaştaki oğlan ya da kız. (1998: 283)” olarak geçen çocuk sözcüğünü eğitim bilimciler: “İnsan hayatının ergenlikten önce gelen dönemi.” tanımlamasıyla üçe ayırırlar:

1. İlk çocukluk veya küçük çocukluk (-1-2 yaşına kadar)
2. İkinci veya orta çocukluk (1-2 ile 7 yaş arası)
3. Üçüncü çocukluk veya son çocukluk (7 ile 12 yaş arası). Bundan sonra ergenlik başlar. (Foulquie, 1994: 78)”

Çocuk edebiyatı üzerine çalışmalar yapmış olan Oğuzkan ise çocukluk çağını; “2-14 yaş arasında geçen gelişme dönemi (2001: 2)” olarak tanımlar.

Çocuk gelişimi ile ilgili araştırmalar konusunda ise daha çok Piaget’in yaptığı çalışmalar yaygınlık kazanmaktadır. Çocuğu, her gelişim döneminde farklı bir yapı olarak gören uzmanın, bu konuda ulaştığı yargılara şu şekilde özetlemek mümkündür:

“1. Duyusal-Devinim Dönemi (0-2 yaş): Bu dönemin temel özelliği bebeklerin çevrede uyaranları tanımasına ve keşfetmesine yardım eden duyuşal-devinim eylemlerinin gelişmesidir.

2. İşlem Öncesi Dönem (2-7 yaş): Yaklaşık olarak 2-7 yaşları arasında yaşanır ve bu dönemde simgesel işlevlerin geliştiği görülür. 2-4 yaşları arasında çocuk, göz önünde bulunmayan ve bu anlamda mevcut olmayan bir nesneyi ya da bir kişiyi temsil eden bir sözcük, simge ya da varlık geliştirmeye başlar. Dil yeteneğinin gelişmesi, taklide önem verilmesi ve ben merkezlilik bu dönemin temel özelliğidir.

3. Somut İşlemler Dönemi (7-11): İlk zihinsel işlemlerin görülmeye başladığı dönemdir. Psikoloji açısından işlem içselleşmiş eylemdir; zihnin yarattığı ya da kurduğu etkin şemalardır. Örneğin, çocuk nesnelere büyüklük ya da küçüklüklerine göre bir sıraya dizebiliyorsa ya da renk ve biçimlerine göre sınıflandırabiliyorsa bir işlem yapabiliyor demektir.

4. Soyut İşlemler Dönemi (11-20 yaş): Yaklaşık olarak 12 yaşlarında başlayan ve ergenlik yıllarının sonlarında tamamlanan bu dönemde, zihinsel yapılarıdaki en son ve en üst düzey niteliksel değişimler oluşur. Düşünce en gelişmiş ve dengeli yapılara kavuşarak sistemli, düzenli, soyut ve bilimsel bir nitelik kazanır. (Dönmezer, 1997: 77-82)”

Yapılan araştırmalar gösteriyor ki çocuk; biyolojik, fiziksel, duygusal, düşünsel, davranışsal yönden çeşitli donanım ve yetkinliklere sahip bir varlıktır. Ayrıca sevimliliği, masumiyeti, saflığı, başkalarının ilgi ve sevgisine muhtaç oluşu onu, yetişkinlerin dünyasında özel bir yere koymuştur

Birçok konuda gözlem ve yaşanmışlıkları paylaşmaktan geri almayan atalarımız, çocuk üzerine çeşitli sözler söylemişlerdir. Bu çalışmada değişik araştırmalar (Oy, 1972; Soykut, 1974; Köklügiller, 1983; TDK, 1996; Aksoy, 1998; Benekçi, 2000; Sözer, 2001; Yurtbaşı, 1994) neticesinde bir araya getirilen atasözleri tarama modeli⁵ ile incelenmiştir. Özellikle Yurtbaşı'nın (1994) çalışması kapsamlı ve sistematik oluşundan dolayı araştırmamızın seyrinde kolaylık sağlamıştır. Yurtbaşı, yüze yakın kaynaktan derlediği⁶ 30.000 atasözünü bilgisayar teknolojisinden yararlanarak 172 konuda sınıflandırmıştır. Bu eserde konuyla ilişkisi olması bakımından “çocuk” başlığının yanı sıra “ana-baba” ve “evlilik” gibi konular da gözden geçirilmiştir.

Akılda kolayca kalan, öğretici ve düşündürücü özelliğiyle insanı eğiten, aynı zamanda yaşadığı döneme ayna tutan bu örneklerde çocuğa bakış belirli başlıklar altında toplanmış ve ulaşılan tespitler örneklerle desteklenmiştir:

1.1. Çocukların Genel Özellikleri

a. Kişiliğin, çocukluktan itibaren kendini belli ettiğini anlatan sözler:

“Çocuk yedisinde neyse, yetmişinde de odur.”⁷

“İyi kuzu anasının önünde belli olur.”⁸

“İyi kuzu körpe iken belli olur.”⁹

b. Çocukların düşe kalka büyüyüp; büyüdükçe olgunlaştıklarını anlatan sözler:

“Çocuk yıkıla yıkıla büyür.”¹⁰

“Çocuk düşe kalka büyür.”¹¹

“Çocuk emeklemeden yürümez.”¹²

“Çocuk büyür akıllanır, kemiş büyür şekerlenir.”¹³

“Çocuk büyür, deli uslanır.”¹⁴

“Çocuk ağlamadan büyümez.”¹⁵

c. Yaşlılarından etkilendiklerini anlatan sözler:

“Bebeler (küçük çocuklar) birbirinden huy kapar, ayranlarına su katar.”¹⁶

⁵ “Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır.” Bkz. Niyazi Karasar (2009), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s.77.

⁶ Yurtbaşı, bu eserinde Ahmet Vefik Paşa'dan Şinasi'ye; Veled İzbudak'tan E. Kemal Eyüpoğlu'na kadar pek çok araştırmacının derlemelerinden yararlanmıştır. Bkz. Metin Yurtbaşı (1994), *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*, Özdemir Yayıncılık, Ankara.

⁷ Metin Yurtbaşı (1994), *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*, Özdemir Yayıncılık, Ankara, s. 76.

⁸ Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. Bkz. Metin Yurtbaşı, *age*, s. 76.

⁹ TDK (1996a), *age*, s. 148.

¹⁰ TDK (1996a), *age*, s. 82.

¹¹ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 221.

¹² E. Kemal Eyüpoğlu'ndan aktarılmıştır. Bkz. Metin Yurtbaşı, *age*, s. 75.

¹³ Metin Yurtbaşı, *age*, s. 75.

¹⁴ Feridun Fazıl Tülbentçi'den aktarılmıştır. Bkz. Metin Yurtbaşı, *age*, s. 75.

¹⁵ TDK (1996a), *age*, s. 81.

¹⁶ Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. Bkz. Metin Yurtbaşı, *age*, s. 75.

“Çocuk, çocuğa bakarak ağlar.”¹⁷

“Bizim dana eve gelecek ya..., elin çocukları bırakmıyor.”¹⁸

d. Oyunun, çocuğun eğlenceli bir zaman geçirmesinde ve kişilik kazanmasındaki etkisini anlatanlar:

“Abdal düğünden, çocuk oyundan usanmaz.”¹⁹

“Tay iken oynamayan, at olmaz.”²⁰

“Torluğunda oynamadık toy olmaz.”²¹

e. Çocukların, hayatın gerçeklerinden uzak saf bir dünyalarının olduğunu ve bu yüzden son derece açık sözlü olabileceklerini anlatanlar:

“Çocuktan al haberi.”²²

“Haberin doğrusunu oğlandan al.”²³

“Haber sorsan (sorarsan) çocuktan sor.”²⁴

“Haberi bir çağadan, bir de deliden al.”²⁵

“Çocuk padişah tanımaz/bilmez.”²⁶

f. Çocukların boylarından ve yaşlarından büyük işler yaparak, büyükleri bile şaşırtabileceklerini anlatanlar:

“Bıçak/Bacak kadar boyu var, türlü türlü huyu var.”²⁷

“Bir karış bacağı var, her evde (her yerde, her köyde) bucağı var.”²⁸

“Büyümüş de küçülmüş.”²⁹

g. Çocukların yokluktan anlamama, daha fazlasını isteme, her şeyi kemirme, basit nedenlerden dolayı üzülüp ağlama gibi birtakım olumsuz davranışlar sergilediğini anlatanlar:

“Aç aman bilmez, çocuk zaman bilmez.”³⁰

“Çocuğun yediği helâl; giydiği haram.”³¹

“Yavru kuşun ağzı büyük/sarı olur.”³²

“Al demir, sat demir, çocuk ne kemirir.”³³

“Çoğu kocaya, azı çocuğa/uşağa gösterme.”³⁴

“Çocuk ‘golot (küçük ekmek)’ diye ağlar; değirmenci ‘su’ diye oğlar.”³⁵

¹⁷ TDK (1996a), *age*, s. 81.

¹⁸ Ragıp Soysal’dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 75.

¹⁹ E. Kemal Eyüpoğlu’ndan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 74.

²⁰ TDK (1996a), *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler*, Cilt I, TDK Yayınları, Ankara, 1996.

²¹ TDK (1996a), *age*, s. 196.

²² Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 222.

²³ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 198.

²⁴ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 198.

²⁵ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 198.

²⁶ Ragıp Soysal’dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 76.

²⁷ Feridun Fazıl Tülbentçi’den aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 75.

²⁸ Ragıp Soysal’dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 75.

²⁹ E. Kemal Eyüpoğlu’ndan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 75.

³⁰ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 109.

³¹ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 221.

³² E. Kemal Eyüpoğlu, Ragıp Soysal ve Mustafa Nihat Özün’den aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 79.

³³ Ragıp Soysal’dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 74.

³⁴ TDK (1996b), *age*, s. 35.

h. Çocukların bilişsel yönden tam gelişmediklerinden dolayı büyüklerin onlara güvenmemeleri gerektiğini anlatanlar:

- “Çocuğa emniyet olmaz.”³⁶
“Çocuğu işe sal, ardınca sen var.”³⁷
“Çocuğu işe koş, arkasına da sen düş.”³⁸
“Çocuğa uyan, çocuk olur.”³⁹
“Çocuğa iş, ardına sen düş.”⁴⁰
“Çocuğa iş buyuran, ardınca kendin gider.”⁴¹
“Çocuğa inan olmaz.”⁴²
“Uşağı⁴³ işe koş, sen de ardına düş.”⁴⁴
“Çocuk ile yola çıkma; yükü düşerse ağlar, yükün düşerse güler.”⁴⁵
“Çocuğun hatırı olmaz.”⁴⁶
“Çocukla şaka olmaz.”⁴⁷
“Çocuk ağzıyla yılan tut, onu da yalan tut.”⁴⁸
“Çocukla fak kurulmaz.”⁴⁹
“Çocukla çıkma yola, başına gelir bin türlü bela.”⁵⁰
“Büyükler evde söyler, çocuklar damda beyan eder.”⁵¹

1. Çocukların ilgiye ve bakıma ihtiyacı olduğunu anlatan sözler:

- “Dut kurusu ile çocuk aldatılmaz.”⁵²
“Sen seversin oğlunu, o da sever oğlunu.”⁵³

1.2. Kız Çocukları

a. Geleneksel kız isteme olayında ailelerin kendilerini naza çektiklerini anlatanlar:

- “Kız evi, naz evi.”⁵⁴
“Kızı var, nazı var; oğlu var, sözü var.”⁵⁵

b. Giyim kuşama, süse düşkünlüklerinden dolayı hep daha fazlasını istediğini anlatanlar:

³⁵ Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz. Metin Yurtbaşı, age, s. 76.*
³⁶ Feridun Fazıl Tülbentçi'den aktarılmıştır. *Bkz. Metin Yurtbaşı, age, s. 75.*
³⁷ Ömer Asım Aksoy, *age, s. 221.*
³⁸ İ. Hilmi Soykut, *age, s. 88.*
³⁹ TDK (1996a), *age, s. 81.*
⁴⁰ Ömer Asım Aksoy, *age, s. 220.*
⁴¹ Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz. Metin Yurtbaşı, age, s. 75.*
⁴² Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz. Metin Yurtbaşı, age, s. 75.*
⁴³ Uşak sözcüğü çocuk anlamında kullanılmıştır. *Bkz. Ömer Asım Aksoy, age, s. 453.*
⁴⁴ Ömer Asım Aksoy, *age, s. 453.*
⁴⁵ İ. Hilmi Soykut, *age, s. 88.*
⁴⁶ Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz. Metin Yurtbaşı, age, s. 75.*
⁴⁷ Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz. Metin Yurtbaşı, age, s. 76.*
⁴⁸ TDK (1996a), *age, s. 81.*
⁴⁹ Mustafa Nihat Özün'den aktarılmıştır. *Bkz. Metin Yurtbaşı, age, s. 76.*
⁵⁰ TDK (1996a), *age, s. 86.*
⁵¹ TDK (1996a), *age, s. 74.*
⁵² TDK (1996b), *age, s. 41.*
⁵³ TDK (1996a), *age, s. 186.*
⁵⁴ TDK (1996a), *age, s. 160.*
⁵⁵ Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz. Metin Yurtbaşı, age, s. 77.*

“Bir ev/gemi donanır; bir kız/çıplak donanmaz.”⁵⁶

“Bir kaz doymaz; bir de kız.”⁵⁷

c. Evin tadı tuzu olduklarını anlatanlar:

“Seversen oğlanı sev, kız kendini sevdirebilir.”⁵⁸

“Kıza adını sormuşlar, ‘Balcı kız!’ demiş; ‘Öyleyse daha tatlıdır.’ demişler.”⁵⁹

“Kız bir sevgi ile doğar, bin sevgiye çıkar; oğlan bin sevgi ile doğar, bir sevgiye iner.”⁶⁰

d. Kız çocuk büyütmenin zorluklarını anlatanlar:

“Kız yükü tuz/düz yükü.”⁶¹

“Kızı olan tez kocar.”⁶²

“Kızı sakla gözün gibi, oğlanı sakla ağzındaki dil gibi.”⁶³

“Kızım oldu kızılıcığa hasret kaldım.”⁶⁴

“Kızın var, sizin var.”⁶⁵

e. Büyüdüklerinde ele gitmelerini ya da el olmalarını anlatanlar:

“Yağmur yağar yer için, kızlar büyür el için.”⁶⁶

“Kız çocuğu el çocuğu.”⁶⁷

f. Eş seçimi konusunda ailelerin kızlarına rehberlik etmeleri gerektiği ve kaderden kaçılmayacağı:

“Bir kızı bin kişi ister (de) bir kişi alır.”⁶⁸

“Kızı gönlüne bırakırsan ya davulcuya varır (kaçar); ya zurnacıya.”⁶⁹

“Anası kızına taht kurar, kız bahtı kocada arar.”⁷⁰

“Anası kızına taht kurmuş, baht kuramamış.”⁷¹

“Ananın bahtı kızına.”⁷²

g. Kız çocuğu için çeyiz hazırlıklarının erkenden başladığını anlatanlar:

“Kız kucakta, çeyiz sandıkta”⁷³

“Kız beşikte (kundakta) çeyiz sandıkta. (Kız kucakta, çeyiz bucakta.)”⁷⁴

h. Atasözlerinde kızların zamanında evlenmeleri gerektiği anlatılır. Evlilik yaşı yöreden yöreye farklılık gösterse de genellikle on iki, on beş olarak kabul görülür. Bu tespitlerden hareketle evliliklerin

⁵⁶ Feridun Fazıl Tülbentçi'den aktarılmıştır. *Bkz. Metin Yurtbaşı, age, s. 75.*

⁵⁷ Feridun Fazıl Tülbentçi'den aktarılmıştır. *Bkz. Metin Yurtbaşı, age, s. 75.*

⁵⁸ İ. Hilmi Soykut, *age, s. 98.*

⁵⁹ İ. Hilmi Soykut, *age, s. 34.*

⁶⁰ TDK (1996a), *age, s. 160.*

⁶¹ TDK (1996b), *age, s. 67.*

⁶² TDK (1996a), *age, s. 161.*

⁶³ TDK (1996a), *age, s. 161.*

⁶⁴ TDK (1996b), *age, s. 67.*

⁶⁵ TDK (1996a), *age, s. 160.*

⁶⁶ Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz. Metin Yurtbaşı, age, s. 79.*

⁶⁷ Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz. Metin Yurtbaşı, age, s. 77.*

⁶⁸ Ömer Asım Aksoy, *age, s. 197.*

⁶⁹ Ömer Asım Aksoy, *age, s. 362.*

⁷⁰ Aydın Oy, *age, s. 256.*

⁷¹ Aydın Oy, *age, s. 256.*

⁷² Ömer Asım Aksoy, *age, s. 147.*

⁷³ Ömer Asım Aksoy, *age, s. 363.*

⁷⁴ Ömer Asım Aksoy, *age, s. 362.*

çocuk denilecek yaşta gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Atalarımızın kız çocuklarını evlendirme telaşı bir gelenek olmakla birlikte namus konusundaki hassasiyetleriyle de ilişkilendirilebilir. Çünkü ebeveynler evde kalan kızın yapacağı hatalardan dolayı aile şerefine leke süreceğini ve toplum nezdinde değer yitireceğini düşünürler.

“Kız dediğin çiğ ettir, kaldıkça kokar.”⁷⁵

“Kız evladı on ikisine bastı mı, ya ere ya yere.”⁷⁶

“On beşinde kız ya erde gerek, ya yerde.”⁷⁷

“Kızını fırsat bulunca, oğlunu canın isteyince evlendir.”⁷⁸

1. Kızın büyümesinin kimi yörelerde olumlu karşılandığı görülür.

“Kız büyür, bahtı beraber büyür.”⁷⁹

i. Türk aile yapısında kızlar sırasıyla evlendirilir. Bu diziliş erkek çocukları için geçerli değildir.

“Ere giden büyük kız, iş gören küçük kız.”⁸⁰

“Büyük kızın gönlü gelinlik isterse, küçük kızı yontarlar.”⁸¹

j. Evlilik yaşına gelmiş olan ve iyi kısmetleri çıkan kız yeni bir dönemece girer. İlgi ve beğenininki kendi üzerinde toplandığı, erkek tarafının kapı aşındırdığı ve toplumun meraklı gözlerle yaşananları takip ettiği bu süreç kız çocuklarının bir nevi altın çağıdır. Artık ne kız anası dert anasıdır ne de oğlan anası fermanlı kadındır. Kızların -gelin sıfatıyla- toplum hayatına attıkları bu ilk adımdan babaları da olumlu yönden etkilenir. Çünkü babalar bu kez tuz yükü değil, saygınlığın ifadesi olan vezir buyruğu taşımaktadırlar.

“Kız kapısı vezir kapısı.”⁸²

“Kız evi, vezir evi.”⁸³

“Oğlan anası kapı arkası, kız anası minder kabası.”⁸⁴

k. Kız çocuklarının görev ve sorumlulukları konusunda toplumun beklentileri şöyledir:

“Kız evde/evlerde tanınır, ipek tezgâhta.”⁸⁵

“Kız evde, oğlan işte.”⁸⁶

l. Kız çocuklarının kime benzedikleri konusunda söylenmiş sözlere birkaç örnek:

“Kız halasına, oğlan dayısına çeker.”⁸⁷

“Ekmek bezeden, kız anadan.”⁸⁸

“Ekmek bezeden, kız tezedden (teyzeden) belli olur.”⁸⁹

⁷⁵ Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 77.

⁷⁶ TDK (1996a), *age*, s. 160.

⁷⁷ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 400.

⁷⁸ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 164.

⁷⁹ TDK (1996a), *age*, s. 160.

⁸⁰ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 176.

⁸¹ TDK (1996a), *age*, s. 74.

⁸² TDK (1996a), *age*, s. 161.

⁸³ TDK (1996a), *age*, s. 160.

⁸⁴ Aydın Oy (1972), *age*, s. 307.

⁸⁵ E. Kemal Eyüpoğlu'ndan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 77.

⁸⁶ E. Kemal Eyüpoğlu'ndan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 77.

⁸⁷ Metin Yurtbaşı, *age*, s. 77.

⁸⁸ TDK (1996a), *age*, s. 104.

⁸⁹ TDK (1996b), *age*, s. 42.

“Ekmek mayadan, kız anadan.”⁹⁰

1.3. Erkek Çocukları

a. Erkek çocuklarının büyüdükçe değer kazandıklarını ve ayrıcalıklı bir konuma sahip olduklarını anlatan sözler:

“Oğlan büyür koç olur, kız büyür hiç olur.”⁹¹

“Oğlan olsun da keçeden olsun.”⁹²

“Oğlan olsun, deli olsun; ekmek olsun, kuru olsun.”⁹³

“Oğlandır oktur, her evde yoktur.”⁹⁴

“Oğlanlı kadın, fermanlı kadın.”⁹⁵

“Oğul, ata'nın yarısı (sayılır).”⁹⁶

“Devlet oğul, mal tahıl, mülk değirmen.”⁹⁷

“Oğlanınki oğul balı, kızınki bahçe gülü.”⁹⁸

b. Aile bütçesine kazanç sağladıklarını anlatan sözler:

“Altın evi yıkılır, oğlan/erkek evi yıkılmaz.”⁹⁹

“Yıkılır altın ocağı, yıkılmaz oğlan ocağı.”¹⁰⁰

“Ağaç yeşert, meyve getirsin; oğlan büyüt ekmek getirsin.”¹⁰¹

c. Erişkin duruma geldiklerinde babasını rahatlattıklarını anlatanlar:

“Tay atlaşırsa at dinlenir, oğul erişirse ata dinlenir.”¹⁰²

d. Erkek çocuk hem soyun devamı hem de aile ocağının sahibi olarak görülür:

“Ana bahtı kızına, baba ocağı oğula kalır.”¹⁰³

e. Erkek çocukların kimi zaman anne-babaların emeklerine karşılık veremediği ve ümitlerini boşa çıkardığı anlatılır:

“Oğlanı doğuran ana sevinmesin de ekmeğini yiyen sevinisin.”¹⁰⁴

“Oğlağı ye, oğluna duyurma.”¹⁰⁵

“Ata oğula bağ kıydı, oğul ataya salkım kıyamadı.”¹⁰⁶

“Koca ekmeği meydan ekmeği, oğul (evlat) ekmeği zindan ekmeği.”¹⁰⁷

⁹⁰ TDK (1996a), *age*, s. 105.

⁹¹ TDK (1996b), *age*, s. 74.

⁹² TDK (1996a), *age*, s. 174.

⁹³ TDK (1996a), *age*, s. 174.

⁹⁴ Feridun Fazıl Tülbentçi, *age*, s.304.

⁹⁵ Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 78.

⁹⁶ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 147.

⁹⁷ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 241.

⁹⁸ Feridun Fazıl Tülbentçi, *age*, s.304.

⁹⁹ TDK (1996a), *age*, s. 41.

¹⁰⁰ Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 79.

¹⁰¹ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 97.

¹⁰² Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 78.

¹⁰³ TDK (1996a), *age*, s. 42.

¹⁰⁴ TDK (1996b), *age*, s. 74.

¹⁰⁵ TDK (1996b), *age*, s. 74.

¹⁰⁶ Metin Yurtbaşı, *age*, s. 75.

¹⁰⁷ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 177.

1.4. Anne-Baba ile Çocuk Arasındaki İlişki

a. Anne-baba ve çocuk arasında güçlü bir sevginin olduğunu anlatan sözler:

“Dört göz bir evlat içindir.”¹⁰⁸

“Her koyun, kuzusuna meler.”¹⁰⁹

b. Anne-babanın kendi çocuklarına zarar veremeyeceğini anlatan sözler:

“Kuluçka, çocuğunu/civcivini ezmez.”¹¹⁰

“Koyun, kuzusuna basmaz.”¹¹¹

“Ayı balığını (yavrusunu) incitmez.”¹¹²

c. Annenin çocuğun yaşamındaki yeri ve önemi şu sözlerle anlatılır:

“Analı kuzu, kınalı kuzu”¹¹³

“Ayı balağıyla gezer.”¹¹⁴

“Ağlarsa anam ağlar, başkası (kalanı) yalan ağlar.”¹¹⁵

“Ana, yürekten yana”¹¹⁶

“Ana gibi yâr, Bağdat gibi diyar olmaz.”¹¹⁷

“Her kuzu, anasına gider.”¹¹⁸

“Anasının kucağında uyuyan çocuğun yüreği yağlanır.”¹¹⁹

d. Anne ile kızı arasındaki ilişkinin kuvvetine dikkat çekilir:

“Ana ile kız ardı yanı cız.”¹²⁰

“Analı kızlı, sırları gizli.”¹²¹

“Ana ile kız, helva ile koz.”¹²²

“Tat çocuğun (kızın) dilinden annesi anlar.”¹²³

“Bir anaya bir kız, bir kafaya bir göz.”¹²⁴

“Kız anasını, inek danasını bilir.”¹²⁵

e. Atasözlerinde çocuk için en büyük yıkımın annesizlik olduğu vurgulanır.

“Anasız çocuk, kanatsız kuş gibidir.”¹²⁶

“Anasız kuzu melemez.”¹²⁷

¹⁰⁸ TDK (1996a), *age*, s. 98.

¹⁰⁹ Ragıp Soysal’dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 77.

¹¹⁰ Ragıp Soysal’dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 77.

¹¹¹ TDK (1996a), *age*, s. 164.

¹¹² TDK (1996a), *age*, s. 53.

¹¹³ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 146.

¹¹⁴ Metin Yurtbaşı, *age*, s. 75.

¹¹⁵ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 122.

¹¹⁶ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 148.

¹¹⁷ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 145.

¹¹⁸ TDK (1996a), *age*, s. 136.

¹¹⁹ TDK (1996b), *age*, s. 23.

¹²⁰ TDK (1996b), *age*, s. 23.

¹²¹ Ragıp Soysal’dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 74.

¹²² Koz, ceviz demektir. *Bkz.* Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 146.

¹²³ TDK (1996b), *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler*, Cilt II, TDK Yayınları, Ankara, 1996, s. 82.

¹²⁴ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 193.

¹²⁵ Ragıp Soysal’dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 77.

¹²⁶ TDK (1996a), *age*, s. 43.

¹²⁷ TDK (1996a), *age*, s. 43.

“Alçak eşek binmeye kolay, öksüz çocuk dövmeye kolay.”¹²⁸

f. Babanın annesizlikten kaynaklanan duygusal boşluğu dolduramadığını anlatan sözler:

“Anası olmayanın babası olmaz.”¹²⁹

“Ana analık olursa, baba da babalık olur.”¹³⁰

g. Çocukların anne-babalarının fiziksel özelliklerini alabileceklerini anlatanlar:

“Çakal babasından iri olmaz.”¹³¹

“Hık demiş, burnundan düşmüş.”¹³²

“Oğul babaya, kız anaya çeker/yar olur/yarar.”¹³³

h. Babasının sıkıntısından oğlunun etkilenebileceğini anlatanlar:

“Babasının yediği koruktan oğlunun dişi kamaşmış.”¹³⁴

“Babası ekşi elma yer, oğlunun dişi kamaşır.”¹³⁵

ı. Çocukların anne-babaların iyiliklerine karşılık veremediğini anlatanlar:

“Ana, baba evlat için; evlat kendi başı için.”¹³⁶

“Bir baba dokuz oğlu (evladı) besler, dokuz oğul (evlat) bir babayı beslemez.”¹³⁷

i. Anne- baba hakkının kutsal olduğunu anlatanlar:

“Ana hakkı Tanrı hakkı”¹³⁸

“Atasını tanımayan Allah’ını tanımaz.”¹³⁹

“Oğula devlet gerek ise, anaya babaya hürmet eyleye.”¹⁴⁰

j. Çocukların en küçüğünün biraz daha tatlı olacağını anlatanlar:

“Doğan, doğandan tatlı; doğacak ondan tatlı.”¹⁴¹

“Evladın hamı (pek küçüğü) tatlı olur.”¹⁴²

1.5. İyi ve Kötü Evlat

a. İyi anne-babanın kötü evladının veya kötü anne-babanın iyi evladının olabileceğini anlatanlar:

“Âlimden zalim, zalimden âlim doğar.”¹⁴³

“Ak koyunun kara kuzusu da olur.”¹⁴⁴

b. İyi niteliklere sahip evladın beğenildiğini, sayısının çok olsa bile bir sorun olarak düşünülmeceği şu sözle belirtilir:

“Analar öyle evladı beşer beşer doğursun.”¹⁴⁵

¹²⁸ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 135.

¹²⁹ TDK (1996a), *age*, s. 43.

¹³⁰ TDK (1996a), *age*, s. 42.

¹³¹ TDK (1996b), *age*, s. 33.

¹³² Feridun Fazıl Tülbentçi’den aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 77.

¹³³ Metin Yurtbaşı, *age*, s. 78.

¹³⁴ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 233

¹³⁵ Feridun Fazıl Tülbentçi’den aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 75.

¹³⁶ TDK (1996a), *age*, s. 42.

¹³⁷ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 193.

¹³⁸ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 145.

¹³⁹ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 159.

¹⁴⁰ Feridun Fazıl Tülbentçi’den aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 78.

¹⁴¹ TDK (1996a), *age*, s. 95.

¹⁴² Ragıp Soysal’dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 76.

¹⁴³ Metin Yurtbaşı, *age*, s. 74.

¹⁴⁴ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 132.

c. Aşağıdaki sözler iyi evladın özellikleri konusunda belirleyici olur:

“Benim evladım, belimden gelen değil, yolumdan gelen.”¹⁴⁶

“Baba himmet, oğul hizmet.”¹⁴⁷

d. Anne ve baba için iyi (hayırlı) evladın en büyük zenginlik olduğunu anlatanlar:

“İyi evladın var/varsay neylersin malı.”¹⁴⁸

“İyi oğul anasına bir kucak odun getirir, kötü oğul anasına bir sürü koca getirir.”¹⁴⁹

“İyi evlat, (anayı) babayı vezir eder, kötü evlat rezil eder.”¹⁵⁰

e. Ailelerin hem iyi hem kötü evladının olabileceğini anlatanlar:

“Bir ağaçta gül de biter diken de.”¹⁵¹

“Beş parmak bir değil (olmaz).”¹⁵²

f. İyi evladın zor/dar günde belli olacağı şu sözle belirtilir:

“Buğdayım var deme ambara girmeyince, oğlum var deme yoksulluğa ermeyince (düşmeyince).”¹⁵³

g. Hayırsız evladın istenilmediğini anlatan örnekler:

“Hayırlı evlat baba malından ne bekler, hayırsız evlat baba malını neyley.”¹⁵⁴

“Hayırsız evlat dermansız dertten beterdir.”¹⁵⁵

“Anası onu doğuracağına, (keşke) taş doğursa idi.”¹⁵⁶

“Hayırsız evlat, baba ocağına (bucağına) incir diker.”¹⁵⁷

h. Her iki evlattan da hayır gelmeyeceğini anlatanlar:

“Oğlan doğurdum oydu beni, kız doğurdum soydu beni.”¹⁵⁸

“Oğlan yetir, kız yetir; yine şelegeği sen götür.”¹⁵⁹

“Besledik büyüttük danayı, şimdi tanımaz oldu anayı.”¹⁶⁰

1.6. Çocuk Terbiyesi

a. Çocukların kişiliklerinde anne-babanın büyük bir etkiye sahip olduğunu anlatanlar:

“Cins cinse çeker.”¹⁶¹

“Er koyunun er kuzusu olur.”¹⁶²

“Ot, kökü üstünde biter.”¹⁶³

¹⁴⁵ Feridun Fazıl Tülbentçi'den aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 74.

¹⁴⁶ Metin Yurtbaşı, *age*, s. 75.

¹⁴⁷ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 173.

¹⁴⁸ Feridun Fazıl Tülbentçi'den aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 77.

¹⁴⁹ TDK (1996a), *age*, s. 148.

¹⁵⁰ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 355.

¹⁵¹ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 192.

¹⁵² Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 186.

¹⁵³ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 207.

¹⁵⁴ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 25.

¹⁵⁵ Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 76.

¹⁵⁶ Feridun Fazıl Tülbentçi'den aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 74.

¹⁵⁷ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 225.

¹⁵⁸ TDK (1996a), *age*, s. 174.

¹⁵⁹ Şelek, odun yükü anlamına gelmektedir. *Bkz.* Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 399.

¹⁶⁰ Aydın Oy (1972), *age*, s. 267.

¹⁶¹ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 213.

¹⁶² TDK (1996a), *age*, s. 114.

“Otu çek, köküne bak.”¹⁶⁴

“Anasına bak kızını al, kenarına (kıyısına, tarağına) bak bezini al.”¹⁶⁵

“Atı atasıyla, katırı anasıyla.”¹⁶⁶

“Bez alırsan Musul’dan, kız alırsan asilden.”¹⁶⁷

“Çocuğa: ‘Ne işliyorsun?’ demişler, ‘Büyüğün yaptığını işliyorum.’ demiş.”¹⁶⁸

b. “Türk toplumunda erkek çocukların babaya, kız çocukların da anneye destek olduğu kabul edilir ve eğitimlerinde bu husus göz önünde tutulur.” (Yurtbaşı, 1994: 27) Buna dair örnekler:

“Kız anadan görmeye öğüt almaz, oğlan babadan görmeye sofraya sermez.”¹⁶⁹

“Kız anadan öğrenir sofraya (bohça) düzmeyi (yuka yazmayı); oğlan babadan öğrenir sohbet (sokak) gezmeyi (koyun yüzmeyi).”¹⁷⁰

“Oğul kalkar, babaya bakar.”¹⁷¹

“Yavru kuş, yuvada gördüğünü yapar.”¹⁷²

“Ananın çıktığı dala kızı salıncak kurar.”¹⁷³

“Ak şeker, kara şeker, bir damarı soya çeker.”¹⁷⁴

“Dağa çıkan keçinin, tepeye tırmanan oğlağı olur.”¹⁷⁵

“Oğlan, babadan görür at oynamasını; kız, anadan görür sofraya donatmasını.”¹⁷⁶

c. İyi bir terbiyenin önemi ve vaktinde verilmesi gerektiği:

“Ağaç yaşken eğilir.”¹⁷⁷

“Erken uslanmayan geç uslanmaz, geç uslanmayan hiç uslanmaz.”¹⁷⁸

“Çocuktan, kıyamadım; büyüktü, yenemedim.”¹⁷⁹

“Ölürse yer beğensin, kalırsa el beğensin.”¹⁸⁰

d. Çocukların yanlış davranışları karşısında ebeveynlerin katı ve otoriter bir tutum takınmaları gerektiği ve zamanında müdahale etmenin önemi:

“Baskısız tahtayı yel alır; yel almazsa sel alır.”¹⁸¹

“Kıza kıskı, sabana baskı olmalı.”¹⁸²

“Oğlunu döğmeyen kesesini, kızını döğmeyen dizini döğür.”¹⁸³

¹⁶³ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 403.

¹⁶⁴ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 403.

¹⁶⁵ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 147.

¹⁶⁶ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 161.

¹⁶⁷ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 188.

¹⁶⁸ TDK (1996a), *age*, s. 81.

¹⁶⁹ TDK (1996a), *age*, s. 159.

¹⁷⁰ TDK (1996a), *age*, s. 159.

¹⁷¹ TDK (1996a), *age*, s. 175.

¹⁷² İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 107.

¹⁷³ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 147.

¹⁷⁴ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 233.

¹⁷⁵ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 233.

¹⁷⁶ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 107.

¹⁷⁷ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 242.

¹⁷⁸ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 242.

¹⁷⁹ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 242.

¹⁸⁰ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 242.

¹⁸¹ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 242.

¹⁸² Ragıp Soysal’dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 77.

“Evladını dövmeyen kendi dövünür.”¹⁸⁴

“Evladını dövmeyen, dizini döver/sonra kendi dövünür.”¹⁸⁵

“Yerinde tekdir baş ağrıtmaz.”¹⁸⁶

e. Çocuk yetiştirirken çok hassas davranılması gerektiği:

“Söyleme yüz­süz edersin, dövme arsız edersin, saklama hırsız edersin.”¹⁸⁷

“Acındırırsan arsız olur, acıktırırsan hırsız olur.”¹⁸⁸

f. Çocukları şımartmamak ve onlara düşmanlık öğretmemek gerektiğini anlatanlar:

“Şımartma çocuğu, başına (tepene) çıkar.”¹⁸⁹

“Yüz verme arsız olur.”¹⁹⁰

“Canalıcıdan/Azrailiden korkup oğlancıkların yavuz öğretme.”¹⁹¹

g. Çocukların yanında dedikodu edilmemesi gerektiğini anlatanlar:

“Çocuğun olduğu yerde kov (dedikodu, gıybet) olmaz.”¹⁹²

h. Yetişkinlerin çocukla çocuk olmaması gerektiği:

“Çocuğa uyan, çocuk olur.”¹⁹³

“Çocuğula ortak olan, kuduğula çeş çeker.”¹⁹⁴

1. Anne-babaların eğitim konusundaki tüm çabalarına rağmen çocukların bildiğini okudukları şu sözle dile getirilir:

“Babadan adamlık değil, miras kalır.”¹⁹⁵

7. Çocuk Sahibi Olmanın Olumlu ve Olumsuz Yanları

a. Çocuğun aileye güç ve zenginlik verdiğini anlatanlar:

“Ağaç dalıyla gürler.”¹⁹⁶

“Dal budağıyla gürler.”¹⁹⁷

“Ulu ağacın gürlütüsü dal ile, mutlu evin yakışacağı döl ile.”¹⁹⁸

b. Çocukların aileye mutluluk getirdiğini anlatanlar:

“Bala baldan şirindir.”¹⁹⁹

“Çocuk aile bahçesinin çiçeğidir.”²⁰⁰

“Çocuk, evin meyvesidir.”²⁰¹

¹⁸³ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 242.

¹⁸⁴ Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 76.

¹⁸⁵ Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 76.

¹⁸⁶ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 242.

¹⁸⁷ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 242.

¹⁸⁸ Aydın Oy (1972), *age*, s. 245.

¹⁸⁹ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 242.

¹⁹⁰ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 242.

¹⁹¹ Mustafa Nihat Özün ve Veled İzbudak'tan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 75.

¹⁹² Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 221.

¹⁹³ TDK (1996a), *age*, s. 81.

¹⁹⁴ TDK (1996a), *age*, s. 81.

¹⁹⁵ TDK (1996a), *age*, s. 55.

¹⁹⁶ TDK (1996a), *age*, s. 31.

¹⁹⁷ Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 76.

¹⁹⁸ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 98.

¹⁹⁹ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 97.

²⁰⁰ Metin Yurtbaşı, *age*, s. 75.

“Eşek, sıpayla cümbüşlenir.”²⁰²

“Evlat kemik, torun ilik.”²⁰³

“Çocuk babasının başı, anasının göz yaşı.”²⁰⁴

c. Çocuksuzluğun büyük bir sorun olduğunu anlatanlar:

“Evlatsız yurt, odunsuz ocağa benzer.”²⁰⁵

“Evladı olmayanın devleti olmaz.”²⁰⁶

“Oğulsuz ocakta tütün tütmez.”²⁰⁷

“Oğulsuzum, öğünsüzüm.”²⁰⁸

d. Çocuğun kimi zaman aileye sıkıntı verdiğini anlatanlar:

“Evladı olmayanın bir derdi var, evladı olanın bin derdi var.”²⁰⁹

“Çocuğun/Evladın var mı, derdin var.”²¹⁰

“Derdin mi var, evladın mı var.”²¹¹

“Her kimin evladı var/varsabaşından büyük derdi var.”²¹²

“Tay at oluncaya kadar sahibi mat olur.”²¹³

e. Çocuk büyütmenin zor olduğunu anlatanlar:

“Çocuk büyütme taş kemirmek.”²¹⁴

“Yedi yıllık emeğim, yavru yumağım.”²¹⁵

f. Çocuğun, karı-koca arasındaki bağı güçlendirdiği şu sözle dile getirilir:

“Çocuk, karıyla koca arasını bulur/arasında altın toptur.”²¹⁶

g. Çocuğun hem sıkıntı hem de mutluluk verdiği:

“Çocuk kısmı hem dost, hem düşmandır (hem ağlatır hem güldürür).”²¹⁷

h. Çok çocuk sahibi olmanın eleştirisi de yapılır:

“Çok çocuk anayı şaşkın, babayı düşkün eder.”²¹⁸

ı. Evlat sahibi olanların merhametli olacağını anlatanlar:

“Evladı olmayanda merhamet olmaz.”²¹⁹

“Çoluğa çocuğa karışmayan, ana baba kadri bilmez.”²²⁰

²⁰¹ TDK (1996a), *age*, s. 81.

²⁰² İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 97.

²⁰³ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 98.

²⁰⁴ TDK (1996a), *age*, s. 81.

²⁰⁵ Ragıp Soysal’dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 76.

²⁰⁶ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 98.

²⁰⁷ TDK (1996a), *age*, s. 175.

²⁰⁸ Metin Yurtbaşı, *age*, s. 78.

²⁰⁹ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 97.

²¹⁰ Metin Yurtbaşı, *age*, s. 76.

²¹¹ Ragıp Soysal’dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 76.

²¹² Feridun Fazıl Tülbentçi’den aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 77.

²¹³ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 96.

²¹⁴ M. Nihat Özün, E. Kemal Eyüpoğlu ve Feridun Fazıl Tülbentçi’den aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 75.

²¹⁵ Ragıp Soysal’dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 79.

²¹⁶ Ragıp Soysal’dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 76.

²¹⁷ Ragıp Soysal’dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 76.

²¹⁸ TDK (1996b), *age*, s. 35.

²¹⁹ Feridun Fazıl Tülbentçi’den aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 76.

²²⁰ Ragıp Soysal’dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 76.

i. Sıkıntı verse de ondan vazgeçilmeyeceği dile getirilir:

“Evlat bir acı su içmiş, ne içilirmiş, ne geçilirmiş.”²²¹

“Evlat dediğin deniz suyu imiş, ne içilirmiş ne geçilirmiş.”²²²

“Evlat kısmı şirin lokmadır, ne iyisinden geçilir, ne kötüsünden.”²²³

j. Evlat sahibi olmanın servet sahibi olmaktan daha iyi olduğu:

“Mallı zenginden, evlatlı zengin iyidir.”²²⁴

k. Çocuğu olmayanların çocuklarının değerini anne-babalardan daha iyi bildikleri şu sözle anlatılır:

“Çocuğu olmayana çocuk dövdürmeli.”²²⁵

l. Çocuklu ailelerin çevrelerine rahatsızlık verebileceklerini anlatanlar:

“Sıpalı eşekle çıkma yola, başına getirir bela.”²²⁶

“Sıpalı eşeğe binip dâh demektense yayan yürümek evlâdır.”²²⁷

1.8. Çocuk ve Toplumsal Yaşantı

a. Çocuğun soyun devamı için önemli olduğunu anlatan sözler:

“Öz kurursa göz de kurur.”²²⁸

“Allah dört gözden ayırmasın.”²²⁹

“Korusuz orman olmaz.”²³⁰

“Köksüz ağaç kurur.”²³¹

“Kuzusuz koyun melemez.”²³²

b. Üvey evladın öz evlat gibi olamayacağını anlatan sözler:

“El oğlundan oğul, çam dalından ağıl olmaz.”²³³

“Elden oğul olmaz.”²³⁴

“Elden oğul, külden tepe olmaz.”²³⁵

“Üveyden öz olmaz, ketenden bez olmaz.”²³⁶

c. Üvey çocuğa, kendi çocuğumuz gibi bakmamız gerektiğini anlatan sözler:

“Oğlun gibi ever, kızın gibi gelin et.”²³⁷

“Üveye etme özünde bulursun, geline etme kızında bulursun.”²³⁸

²²¹ Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 76.

²²² İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 98.

²²³ Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 76.

²²⁴ Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 78.

²²⁵ Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 75.

²²⁶ Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 78.

²²⁷ Metin Yurtbaşı, *age*, s. 78.

²²⁸ Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz.* TDK (1996a), *age*, s. 180.

²²⁹ Metin Yurtbaşı, *age*, s. 74.

²³⁰ Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 77.

²³¹ TDK (1996a), *age*, s. 165.

²³² Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 78.

²³³ TDK (1996b), *age*, s. 44.

²³⁴ TDK (1996a), *age*, s. 109.

²³⁵ TDK (1996a), *age*, s. 109.

²³⁶ TDK (1996a), *age*, s. 180.

²³⁷ TDK (1996b), *age*, s. 74.

²³⁸ TDK (1996a), *age*, s. 180.

d. Evlat acısının yürekte dinmeyeceğini anlatan sözler:

“Er yanığı etekte, evlat yanığı yürekte.”²³⁹

“Evlat acısı içler acısı.”²⁴⁰

e. Çocuk dünyaya getirmenin doğal bir olay olduğunu anlatanlar:

“Doğurdum oğlum oldu, evlendim komşum oldu.”²⁴¹

“Hamur yoğuruştan, çocuk doğuruştan olur.”²⁴²

“Anadan olur uşak, deveden olur köşek.”²⁴³

f. Zamanın, çocuklar üzerindeki etkisini dile getirenler:

“Zamane çocuğu babasına öğüt verir.”²⁴⁴

“Zamane çocuğun şerrine ninni.”²⁴⁵

g. Her çocuğun anne-babasına güzel ve tatlı görüldüğünü anlatanlar:

“Karga yavrusuna ‘Pamuğum’ (kardan ak yavrum) diye severmiş.”²⁴⁶

“Kargaya dünya güzelini sormuşlar, yavrusunu göstermiş.”²⁴⁷

“Kargaya yavrusu şahin görünür.”²⁴⁸

h. Manevi değerlerin maddi olanlardan daha üstün olduğunu anlatan örnekler:

“Arlının kızı, mallının kızından üstündür.”²⁴⁹ (Onurlu olmak)

“Ata dostu, oğla mirastır.”²⁵⁰ (Dostluğun önemi)

“Ata malı mal olmaz, oğul gerek kazana.”²⁵¹ (Kendi alın teriyle hayatını kazanma)

1. Atasözlerimiz çocuklar konusunda anne-babalara birtakım uyarılarda bulunur. Oğlan çocuğunu hazıra ve kolaya alıştırmamak, ona iyi bir eğitim vermek atalarımızın temel kaygısı olur. Kız çocukları içinse durum farklıdır. Atalarımız kızın evden uzaklaşmamasını ve kontrol altında tutulmasını gerekli görür. Bu tedbir, yaşam alanları baba ocağıyla sınırlı olan ve dünyayı tanımayan kız çocuklarını muhtemel tehlikelerden (adının çıkması, iffetine leke sürülmesi) korumak içindir.

“Oğlun var ise odaya, kızın varsa obaya koyma.”²⁵²

“Oğlun varsa el ekmeği tattırma, kızın varsa el evinde yatırma.”²⁵³

“Kızını katma akranına eşine; horoz küçükse tavuk düşer peşine.”²⁵⁴

“Oğlunu seven hocaya verir, kızını seven kocaya.”²⁵⁵

²³⁹ Ragıp Soysal’dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 76.

²⁴⁰ Metin Yurtbaşı, *age*, s. 76.

²⁴¹ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 97.

²⁴² TDK (1996a), *age*, s. 131.

²⁴³ TDK (1996a), *age*, s. 42.

²⁴⁴ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 219.

²⁴⁵ Ragıp Soysal, Mustafa Nihat Özün, E. Kemal Eyüpoğlu ve Feridun Fazıl Tülbentçi’den aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 79.

²⁴⁶ TDK (1996a), *age*, s. 152.

²⁴⁷ Metin Yurtbaşı, *age*, s. 77.

²⁴⁸ Metin Yurtbaşı, *age*, s. 77.

²⁴⁹ TDK (1996b), *age*, s. 24.

²⁵⁰ Ömer Asım Aksoy, *age*, s. 376.

²⁵¹ Metin Yurtbaşı, *age*, s. 75.

²⁵² TDK (1996a), *age*, s. 175.

²⁵³ Ragıp Soysal’dan aktarılmıştır. *Bkz.* Metin Yurtbaşı, *age*, s. 78.

²⁵⁴ TDK (1996a), *age*, s. 160.

²⁵⁵ Metin Yurtbaşı, *age*, s. 78.

i. Çocukların yaşam hakkı ile ilgili örnekler:

“Doğdu boğmaya gelmez.”²⁵⁶

“Doğdu boğmaya gelmez, oldu demeye yaramaz.”²⁵⁷

“Geldi kovulmaz, doğdu boğulmaz, gitti tutulmaz.”²⁵⁸

j. Ebeveynlerin sahip olduğu sosyal statülerin çocuğun beklentilerini ve kaygılarını etkilediği:

“Zengin çocuğu aş diye, fakara çocuğu iş diye kalkar.”²⁵⁹

k. Bir kızın asıl değerinin anne olduğunda anlaşılacağı şu sözle dile getirilir:

“Kızı kızken görme, gelirken gör; gelirken görme, beşik ardında gör.”²⁶⁰

l. Evladın en büyüğü erkek ise babanın, kız ise annenin eli ayağı olur. Ayrıca “Büyük kardeş baba yerindedir.”²⁶¹ sözü onların kimi zaman ebeveynlerini temsil ettiğini de gösterir. Atalarımız ilk çocuğun, aldığı mesuliyetlerden dolayı kardeşlerinden daha fazla sıkıntı çektiğini düşünmüşler ve bu durumu şu sözlerle özetlemişlerdir:

“Büyüğü döv de, küçüğe ibret olsun.”²⁶²

“Ananın ilki olmaktan dağlarda tilki olmak yeğdir.”²⁶³

m. Toplumun kadına bakışı bazen olumlu bazen de olumsuz bir seyir alır. Bu durum atalarımızın tutarsızlığından değil sabit fikirli olmayışından; çağa, olaya ve içinde bulunan duruma göre bir yaklaşım sergilemesinden kaynaklanır. Ayrıca yöresel kültürün etkisini de göz ardı etmemek gerekir. Değer yargılarının zaman içinde değişebileceğini ve her yargının geniş kitlelere mal edilmemesi gerektiğini şu sözlerle anlatmak mümkündür:

“Evi ev yapan avrat, yurdu şen eden devlet.”²⁶⁴

“At ile avrada inan olmaz.”²⁶⁵

“Atta, avratta uğur vardır.”²⁶⁶

“Kadın kısmının saçı uzun olur akli kısa.”²⁶⁷

“Kadın yüzünden gülen ömründe bir kere güler.”²⁶⁸

“Kadının fendi, erkeği yendi.”²⁶⁹

“Yuvayı dışı kuş yapar.”²⁷⁰

n. Erkek çocuğu baba ocağında olduğu gibi kendi ocağında da bir güvence olarak görülür. Aile fertlerini sahiplenme, besleme, ekonomik rahatlığa kavuşturma, koruyup gözetme, onların ilgi ve itibarını artırma, ev halkını yönetme ve yönlendirme onun yükünü ve sorumluluğunu artıran durumlardır.

²⁵⁶ Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz. Metin Yurtbaşı, age, s. 76.*

²⁵⁷ Ragıp Soysal'dan aktarılmıştır. *Bkz. Metin Yurtbaşı, age, s. 76.*

²⁵⁸ M. Nihat Özün, E. Kemal Eyüpoğlu ve Feridun Fazıl Tülbentçi'den aktarılmıştır. *Bkz. Metin Yurtbaşı, age, s. 77.*

²⁵⁹ TDK (1996b), *age, s. 91.*

²⁶⁰ Ömer Asım Aksoy, *age, s. 362.*

²⁶¹ TDK (1996a), *age, s. 74.*

²⁶² TDK (1996a), *age, s. 73.*

²⁶³ Aydın Oy (1972), *age, s. 256.*

²⁶⁴ Aydın Oy (1972), *age, s. 282.*

²⁶⁵ İ. Hilmi Soykut, *age, s. 164.*

²⁶⁶ Ömer Asım Aksoy, *age, s. 165.*

²⁶⁷ Aydın Oy (1972), *age, s. 294.*

²⁶⁸ Aydın Oy (1972), *age, s. 294.*

²⁶⁹ Aydın Oy (1972), *age, s. 294.*

²⁷⁰ Aydın Oy (1972), *age, s. 324.*

“Yükün ağırını erkek deveye yüklerler.”²⁷¹

“Er gelir ev taşar, er gider ev şaşar.”²⁷²

“Er kuzuya kurt yetişmez.”²⁷³

“Ersiz avrat, yularsız at.”²⁷⁴²⁷⁵

“Dişle lezzet, kocayla izzet.”

“Beş tavuğa bir horoz yeter.”²⁷⁶

o. Atasözlerinde evin direği olarak görülen erkeğin kimi zaman yerildiği de görülür. Olumsuz algı kadınlarda daha çok öz varlığa yönelik iken; erkeklerde ise tutum ve davranışlara dönük bir nitelik taşır.

“Koca iyi bir şey olsa idi, adını gonca koyarlardı”²⁷⁷

“Erkek kuşun yuvası olmaz.”²⁷⁸

“Kızını seven kocaya, oğlunu seven hocaya vermesin.”²⁷⁹

2. SONUÇ

Savunulan düşüncenin destekleyicisi, sözün doğrulayıcısı, kullanılan dilin kolayca akılda kalması ve en hoş gideni olarak görülen atasözlerinde çocuk kavramı üzerinde durulmuş; toplumun çocuğu algılama ve değerlendirme biçimi araştırılmaya çalışılmıştır. “Türk Atasözlerinde Çocuğa Bakış” adlı çalışma toplam sekiz bölümden oluşmaktadır.

“Çocukların Genel Özellikleri” bölümünde; kişiliğin çocukluktan itibaren kendini belli ettiği, çocukların düşe kalka büyüüp olgunlaştıkları, yaşlılarından etkilendikleri, oyuna düşkün oldukları anlatılır. Atalarımız; çocukların naif, çıkarsız, dürüst oluşlarından dolayı olur olmaz şeyleri söyleyebileceklerini; sır tutamadıklarını hatırlatarak ailelerin bu konuda temkinli olmaları gerektiğini öğütler. Atasözlerinde “oğul, bala, yavru, evlat, uşak” olarak geçen ve genel olarak “çocuk” kelimesiyle karşılanan bu varlıkların; boyundan ve yaşından büyük işlere kalkışıp, çevresindekileri şaşkırtacakları da ayrıca dile getirilir.

Yaşama dair hiçbir kaygı taşımayan çocukların, yokluktan anlamamaları, istediklerini elde etmede ısrarcı oluşları, hatta bu yüzden ağlayarak, anne-babalarını zora sokacakları da unutulmamalıdır.

Atalarımız, çocukların bilişsel yönden yeterli olgunluğa ulaşamadıklarından, yetişkinlerin onlara sırtını dayamamaları ve onlarla ciddi işlere girmemeleri gerektiğinin altını çizer. Çocukla iş yapan, ya ardınca kendisi gitmek zorunda kalır, ya da işini tamamlayamaz. Elbette ki çocuklara sorumluluk vermek, onlarla işbirliği içinde olmak gerekir; fakat bu görev, algılama ve kavrama düzeylerinin üzerinde olmamalıdır. Seviyelerine uygun, ilgi uyandıran ve altından kalkabileceği bir nitelikte olmalıdır.

²⁷¹ TDK (1996b), *age*, s. 91.

²⁷² TDK (1996a), *age*, s. 113.

²⁷³ TDK (1996a), *age*, s. 114.

²⁷⁴ TDK (1996a), *age*, s. 114.

²⁷⁵ TDK (1996a), *age*, s. 94.

²⁷⁶ Aydın Oy (1972), *age*, s. 267.

²⁷⁷ Aydın Oy (1972), *age*, s. 300

²⁷⁸ İ. Hilmi Soykut, *age*, s. 164.

²⁷⁹ TDK (1996a), *age*, s. 160.

“Kız Çocukları” bölümünde kızların fiziksel estetiği sağlayan objelere düşkünlükleri belirtilir. Kadınların fitratı düşünüldüğünde, onların ziynet, süs eşyalarına ilgileri zaten öteden beri bilinen bir gerçektir. Kız çocukları evin tadı, tuzudur. Bir sevgiyle doğar, bin sevgiye yükselirler. Kimi zaman halasına, kimi zaman teyzesine çekse de “Ekmek mayadan, kız anadan.” dercesine daha çok annesinin fiziksel ve kişilik özelliklerini taşırlar. Anne-babalar için en düşündürücü konulardan biri kızlarının vakti geldiğinde iyi bir insanla evlenmelerini görmektir.

Bu yüzden daha doğar doğmaz onun çeyiz hazırlıklarına başlanılır. Anne- babalar her ne kadar kızının, bir an önce yuva kurmasını arzu etseler de yine de geleneksel kız isteme olayında kendilerini naza çekerler. Atalarımız, anne-babanın evlilik konusunda yanlış seçimde bulunmaması için kızlarına müdahale etmesini gerekli görür. Bu durum, kız evladının erkeğe oranla daha duygusal olup hislerinin etkisinde kalarak mantıksal yaklaşamayacağı kaygısından veya insanları yeteri kadar tanımaması fikrinden kaynaklanır. Sonuçta her sözü, söylenildiği dönemin yaşam koşulları içinde değerlendirmek gerekir. Toplumun; “Kız evde, oğlan işte” düsturuna bağlı olarak rolünü kesin çizgilerle belirlediği bir insanın hayatı tam anlamıyla tanınması mümkün değildir.

Atasözlerinde ulaşılan bir diğer yargı ise; kız çocuk büyütmenin zor ve sıkıntılı olduğudur. Evlenmemek, kız ve ailesi için ne denli kötü ise; evlenip, yuva kurmak da bu olumsuz yargılara set çekmek anlamına gelmez. “Kız çocuğu el çocuğu.” görüşünün bu yükü ağırlaştırdığını söylemek mümkündür. Kız çocuğuna ilişkin sözlere bakıldığında genel olarak, okul kültüründen uzak; hayatı anne-babalarının rehberliğinde tanımaya çalışan; bahtını kocasından alan, yani sosyal statüsü eşinin sahip olduğu olanaklarla belirlenen; sosyal yaşamın dışında bırakılan; evlendiğinde gerek mesafelerin uzunluğundan ve gerekse iletişimin yeteri kadar gelişmemesinden dolayı ailesiyle daha az paylaşımda bulunmak zorunda olan bir “insan profili” ile karşılaşmaktadır. Oysa günümüz kız çocukları; tahsillerini istedikleri hedefler doğrultusunda gerçekleştiren, kendi ayakları üzerinde durabilen, sosyal haklarının farkında olan, bilgiyi birçok kaynaktan elde eden, yalnızca anlatılanlarla değil, tecrübelerden de öğrenen bir konumdadır; yani pasif değil etkindirler. Ayrıca ulaşım ve iletişimdeki kolaylıklar da düşünüldüğünde ailesiyle bağların zayıflamasına neden olacak, derin özlemleri yaratacak engellerin kalktığı söylenebilir. Sonuç olarak yaşamın kıyısında değil, bizzat içinde olmaları ve analık, kadınlık gibi görevlerinin dışında da roller üstlenmeleri kız çocuklarına bakışı etkileyen durumlardır. Nitekim atasözlerine yön veren toplumun kendisidir ve sözün doğruluğu, geçerliliği dönemin yaşayışında sorgulanmalıdır.

“Erkek Çocukları” bölümünde kız çocuğuna bakışın tersi bir tutum sergilenir. Büyüdükçe daha da değer kazanan erkek çocukları, her zaman için özel bir konumdadırlar; çünkü aile ekonomisine katkıda bulunarak, “ata” dedikleri babasının yükünü hafifletirler. Erkek çocuğu olan, altın evine sahip aileden daha üstündür. Günün birinde altın evin yıkılsa bile, erkeği olan ocak, sağlam bir kale gibi duracaktır. “Oğlan, oğul, er, ” olarak geçen erkek çocuk, her evde bulunmayan değerli bir varlık olarak görülür. Öyle ki, oğlan anası olmak başlı başına bir ayrıcalıktır. Ailelerin erkek ve kız çocuklarını algılamadaki farklılık torunlarıyla olan ilişkilerine dek uzanır. “Oğlanınki oğul balı, kızınki bahçe gülü.” diyen atalarımız bu bakışı sonraki kan bağında da devam ettirirler. Duran’a göre (2008) geleneksel kültürümüzde erkek çocuklarına kız çocuklarından daha çok değer verildiği görülmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri ailenin kız ve erkek çocuklarından farklı beklenti içerisinde olmalarıdır. Çünkü erkek çocukları aileye

daha çok sosyal beğeni ve saygınlık kazandırır. Bununla beraber evin yükünü çekme, aileyi koruma, aile adını devam ettirme gibi davranışlar erkek çocuklarından beklenmektedir.

Anne ve babaların büyük umutlar beslediği ve toplumun güç, zenginlik gibi kavramlarla özdeşleştirip ekonomik bir değer yüklediği erkek çocuklarının “bin sevgiyle doğup, bir sevgiye düşmeleri” ise; atasözlerinde dikkat çeken bir diğer durumdur.

“Anne-Baba ve Çocuk Arasındaki İlişki” konusunda aile bireyleri arasında güçlü bir sevginin olduğu ve ebeveynlerin çocuklarına hiçbir zarar veremeyecekleri anlatılır. Özellikle annenin, çocuğun yaşamındaki önemine dikkat çekilir. Çocuk için en büyük eksiklik, annesizliktir. Nasıl ki “Anasız kuzu melemez.” ise annesiz çocuğun mutluluğundan söz etmek de mümkün değildir. Ayrıca; “Analı kuzu, kınalı kuzu”dur; yani güzel giyinişi, bakımlı duruşu ve sağlıklı oluşuyla göz alıcıdır. Oysa annesiz çocuk, kanatsız kuş gibidir. Birlikte daha fazla zaman geçirmenin ve benzer rolleri üstlenmenin sonucu olsa gerek anne ile kız çocukları arasındaki ilişkinin kuvveti, güzelliği öne çıkan bir diğer noktadır. Bir kafaya nasıl ki bir göz gerekli ise, her anneye de mutlaka bir kız gereklidir. Atalarımız çocukların ebeveynlerine benzeyecekleri üzerine de sözler söylemişlerdir. “Oğul babaya, kız anaya çeker/yar olur/yardır.” diyerek anne-babayı küstürmemişlerdir. Atasözlerinde öne çıkan bir diğer husus ise; ana- baba hakkı üzerinedir. “Geleneksel olarak anaya, babaya hürmet, Tanrı’ya olan hürmet ve itaat ile eşdeğer tutulmuş ve ana baba hakkının hiçbir zaman ödenemeyeceği vurgulanmıştır.” (Yurtbaşı, 1994: 27)

İnsanoğlu ekmeğin en sıcakını, meyvenin ise en tazesini tercih eder. Atalarımız da son doğanın; yani evin en küçüğünün diğerlerinden biraz daha tatlı olacağını söylemişlerdir. Aslında ebeveynler için bütün çocuklar aynı değerdedir; fakat küçük oluşları, hayatta kalmak için başkalarının yardımına ihtiyaç duymaları, daha masum ve saf oluşları ister istemez ilginin küçüğünün üzerine toplanmasına neden olur. İlgî, şefkat ve birliktelik doğal olarak sevgiye köprü kurar. Bununla birlikte Türk aile yapısında en küçük (erkek) çocuğun aile ocağını terk etmediği de bilinen bir gelenektir. Anne ve babanın, yaşlılık döneminde kendilerini yalnız bırakmayacak çocuğa daha güçlü duygularla yaklaşmaları bu düşünceyle ilişkilendirilebilir.

Anne-babanın en büyük çabası, çocuklarını mutlu görmektir. Bu vesileyle maddi ve manevi varlığından cömertçe sunumda bulunur. Fakat “Ata oğla bağ kıydı, oğul ataya salkım kıyamadı.” sözünü doğrulayan örnekler onları incitse de “Baba koruk yemiş, oğlunun dişi kamaşmış.” anlayışıyla kendileri için en büyük dostlarının çocukları olduğunu unutmazlar.

“İyi ve Kötü Evlat” bölümünde iyi anne-babanın kötü evladının ya da bunun tersinin mümkün olabileceği ve her iki durumun da olağan olduğu anlatılır. Ayrıca ebeveynlerinin hem iyi hem de kötü çocuklarının olacağına dikkat çekilerek “Bir ağaç da gül de biter, diken de.” sözünün geçerliliği vurgulanır. İyi niteliklere sahip evladın en büyük zenginlik olarak görüldüğü, sayısının çok olsa bile aile için bir sorun olarak düşünülmediği, ulaşılan bir diğer yargıdır. Dermansız dertten daha beter olarak görülen hayırsız evlat ise, kimsenin sahip olmak istediği evlat türüdür.

“Çocuk Terbiyesi” ile ilgili olarak, atalarımız çocuğun kişiliğinin oluşmasında anne-babanın rolüne dikkat çekerler. Onları model alan çocuk, böylelikle kişiliğinin de temelini atmış olur. Atasözlerinde ayrıca; iyi bir terbiyenin küçük yaştan itibaren verilmesi gerektiği belirtilir. Çocukların

yanında dedikodu yapmamak, onlara düşmanlık öğretmemek ve ilişkilerde ölçülü olmak ebeveynlerin unutmaması gerekenler arasında olacaktır.

“Çocuk Sahibi Olmanın Olumlu ve Olumsuz Sonuçları” isimli bölümde, çocuk büyütmenin her ne kadar sıkıntılı ve zor olduğu belirtilmeye çalışılmışsa da genel yargı, çocukların aileye güç, zenginlik, mutluluk ve umut verdiğidir. Baldan tatlı olarak görülen çocuk, kimi zaman aile bahçesinin çiçeğine, kimi zaman evin meyvesine kimi zaman da vücuda şekil veren ve onu ayakta tutan kemiğe benzetilir. Çocuk, karı-koca arasındaki bağı güçlendiren, insanı daha merhametli yapan, ana-baba kadrinin bilinmesini sağlayan bir varlık olarak düşünülür. Atalarımız, çocukların varlıklarıyla aile bütünlüğüne katkı sunduklarını dile getirmişler; fakat “Çok çocuk anayı şaşkın, babayı düşkün eder.” sözüyle her şeyde olduğu gibi çocuk sayısı konusunda da aşırıya kaçmamayı öğütlemişlerdir.

“Çocuk ve Toplumsal Yaşantı” adlı son bölümde ise; çocuk sahibi olmanın doğal bir olay olduğu, her çocuğun yaşama hakkına sahip olduğu anlatılır. Anne-baba için çocuk çok önemli bir varlıktır. Çocuğa yüklenen bu değer, onun eksikliklerinin, kusurlarının görünmemesine, hatalarının hoş görülmesine neden olur. Böylesine sevilen bir varlığın acısı ebeveynler için en yaralayıcı olaydır. Evlat acısının yürekte kolay kolay dinmeyeceği anlatılır. Bunun yanı sıra anne-baba yokluğunun çocuk yüreğinde bıraktığı boşluğa da dikkat çekilir. Atalarımız üvey evladın özün yerini tutamayacağını belirtse de, hayatta en büyük destekçilerini kaybetmiş olan bu tür çocuklara sahip çıkılmasını, merhamet gösterilmesini telkin ederler. Ayrıca; yaşanan çağın her şeyde olduğu gibi çocuk üzerinde de etkili olacağını belirterek, ebeveynlerin bu yenilik ve değişimlere hazır olmaları gerektiğini belirtirler. Kız çocuklarının alacağı statüye ilişkin olarak toplumun kadın algısı üzerinde de durulmuştur. Atalarımız kadınları kimi zaman kırıncı ifadelerle (saçı uzun aklı kısa) betimlemeye çalışmışlar; fakat kutsal gördükleri aile kurumunun mimarlığını (dişi kuşun yuva yapması) da yine onlara yakışır görmüşlerdir. Erkekler için de hem olumlu hem olumsuz bir algı söz konusudur. Bakış açılarındaki bu farklılık zaman içinde değer yargılarında görülen değişimin ya da atasözlerin, toplumun geneline indirgenmemesi gerektiğinin göstergesidir.

Sonuç olarak, Türk aile yapısında çocuk özel bir varlık olarak görülür. Gerçi atasözlerin zenginliğinden ve atalarımızın bir kalıba sığmayan düşünce farklılıklarından dolayı kesin yargılara ulaşmak mümkün değildir. Fakat atasözlerinde insan yavrusunun aileye kattığı değerın vurgulanması, çocuğun her hâlinin dikkatle gözlemlenmesi, ileride alacağı sosyal roller çerçevesinde hayata hazırlanması, onun iyi yetiştirilmesi konusunda yetişkinlere telkinlerde bulunulması bu savın doğruluğunu destekler niteliktedir.

3. KAYNAKÇA

Aksan, Doğan (2001), *Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

....., (2002), *Anadilimizin Söz Denizinde*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

....., (2005), *Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

Aksoy, Ömer Asım (1998), *Atasözleri Sözlüğü*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul.

Benekçi, Şerif (2000), *Renkli Örnekli Açıklamalı Atasözleri*, Damla Yayınevi, İstanbul.

Dönmezer, İbrahim (1997), *Eğitim Psikolojisi*, E. Ü. Basımevi, İzmir.

- Eren, Hasan (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Bizim Büro Basım Evi, Ankara.
- Eyuboğlu, İsmet Zeki (1991), *Türk Dilinin Etimolojisi*, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Foulquie, Paul (1994), *Pedagoji Sözlüğü*, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Gökalp, Ziya (1976), *Türk Medeniyet Tarihi*, Hazırlayanlar: İsmail Aka, Kâzım Yaşar Koprıman, Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları, İstanbul.
- Gökalp, Ziya (1977), *Türkçülüğün Esasları*, Kadro Yayınları, İstanbul.
- Güleryüz, Hasan (2003), *Yaratıcı Çocuk Edebiyatı*, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Karasar, Niyazi (2009), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Köklügiller, Ahmet (1983), *Açıklamalı Atasözleri ve Özdeyişler*, Kaya Yayınları, İstanbul.
- Nişanyan, Sevan (2009), *Sözlerin Soyağacı*, Everest Yayınları, İstanbul.
- Oğuzkan, A. Ferhan (2001), *Çocuk Edebiyatı*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Oy, Aydın (1972), *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Sözer, Vural (2001), *Atasözleri Sözlüğü*, Epsilon Yayıncılık, İstanbul.
- Turgut, İhsan (1992), *Eğitim Üzerine Felsefi Bir Deneme*, Anadolu Matbaası, İzmir.
- Türkçe Sözlük (1998), *Çocuk*, Cilt 1, Dil Derneği Yayınları, Ankara.
- Yurtbaşı, Metin (1994), *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*, Özdemir Yayıncılık, Ankara.